

Agnieszka Zatorskaⁱ

Vloga citatov v spoznavanju sodobne poljske zgodovine in kulture: Opis izbirnega predmeta poljskih študij za tujce

Članek predstavlja vlogo zbirke citatov, gesel, sloganov, izbranih iz široko razumljene kulture za ponazoritev zgodovinskega, političnega in moralnega konteksta. Opis se nanaša na polonistični izbirni predmet *Poljski jezik in sodobna kultura*. Jezikovno gradivo je bilo uporabljeno za ilustracijo prelomnih trenutkov v novejši zgodovini Poljske v letih 1944–1989. Namen predmeta je posredovanje kulturnega in jezikovnega znanja slušateljem z interdisciplinarno uporabo informacij iz zgodovine, kulturne zgodovine (kina, popularne glasbe, mode), književnosti ter stilistike in frazeologije. Metodologija formalne kategorizacije predstavljenih izrazov in fraz temelji na raziskavah Grażyne Zarzycke o funkcijah krilatic v poučevanju poljščine kot tujega jezika.

Ključne besede: citati, krilatice, poljski jezik, zgodovina 1944–1989, sodobna poljska kultura

The Role of Quotations in Studying Modern Polish History and Culture. A Description of an Elective Course for Foreign Students as Part of a Polish Studies Programme

The article discusses selected quotations, catchphrases, and slogans belonging to a broadly defined culture and their role in presenting the wider historical, political, and social context. The description concerns an elective course that is part of a Polish programme, titled “Język Polski a kultura współczesna” (The Polish language and modern culture). The linguistic material was used to illustrate watershed moments in the history of Poland between 1944 and 1989. The goal of the course is to teach the participants about culture and language in a more accessible way through an interdisciplinary approach which combines issues related to general history, the

ⁱ Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny; agnieszka.zatorska@uni.lodz.pl; <https://orcid.org/0000-0002-2767-8888>

history of culture (motion pictures, popular music, fashion), literature, and stylistics and phraseology. The taxonomy of the expressions discussed is based on Grażyna Zarzycka's studies on the function of winged words in teaching Polish.

Keywords: quotations, winged words, Polish language, Contemporary Polish Culture, History of Poland 1944–1989

1 Uvod

Namen prispevka je pokazati, kako lahko raznoliko jezikovno gradivo, ki spada med t. i. krilatice, kot so gesla, slogani, citati iz literarnih del, filmov, nanizank, popevk, pomagajo približati tujim študentom sodobno poljsko zgodovino iz let 1944–1989¹ in poljsko kulturo tega obdobja. Obravnavani študijski predmet *Poljski jezik in sodobna kultura* (sklop B, izbirni predmeti) je bil na Filološki fakulteti Univerze v Lodžu v okviru poljskih študij z angleščim jezikom v letnem semestru študijskega leta 2023/2024 namenjen študentom iz Ukrajine² in eni osebi iz Belorusije. Študenti so poljščino obvladali na različnih ravneh. Predmet kaže, kako se odpira pot od besede ali besedne zveze k pripovedi o zgodovini, določeni dobi, modi, visoki in popularni kulturi. Članek, ki v kronološkem redu predstavlja program predavanj, izvedenih v več tematskih sklopih, želi prikazati, na kakšen način jedrnat izreki ilustrirajo prelomne trenutke in kulturne spremembe v novejši poljski zgodovini, obenem pa osvetljuje krilatice, ki so bile bistvene za poljščino 20. in 21. stoletja.

2 Vprašanje krilatic v poljskih jezikoslovnih raziskavah

V prispevku je zaradi omejitev mogoče podati le oris pojma krilatih besed. Nadvse dragocene so raziskave Wojciecha Chlebda, ki je opozoril na take

¹ Izbirni predmet za študente poljskih študij z angleščim jezikom se je imenoval *Poljski jezik in sodobna kultura* in je bil najprej predviden kot predstavitev krilatic, sloganov in simbolov iz časovnega obdobja 1944–2024. Med izvajanjem predavanj se je izkazalo, da je treba zaradi obilice gradiva predmet razdeliti na dva dela, na obdobje 1944–1989 v prvem semestru in obdobje 1989–2024 z imenom *Zgodovinski dogodki in kulturni pojavi po letu 1989 v jezikovnem odsevu* v naslednjem semestru študijskega leta 2024/2025.

² V skupini je bilo več kot 20 oseb.

značilnosti, kot so leksikalni minimalizem ali zgoščenost vsebine, in te lastnosti pripisal geslom in sloganom; poudaril je krilatost in intertekstualnost naslovov literarnih ter filmskih del (Chlebda 2005). Za uporabo krilatic pri učenju poljskega jezika kot tujega jezika je bila bistvenega pomena inovativna razprava, ki osvetljuje način uporabe tovrstnega gradiva v študijskem programu (Zarzycka 2010).³

2.1 Namen opisanega študijskega predmeta in cilji prispevka – metodološka izhodišča

Zaradi splošnega okvira naslova predavanj je bilo nujno selekcionirati gradivo, to pa je hkrati omogočilo določeno poljubnost pri izbiri predstavljenih vsebin. Izraz kultura v naslovu predavanj je razumljen zelo široko (prim. slovarski opis prvega pomena besede *kultura*: »skupek snovnih in duhovnih dosežkov človeštva, ustvarjenih v procesu splošnega zgodovinskega razvoja ali posamezne dobe; tudi: razvojna raven družbe, skupin, posameznikov v določenem zgodovinskem obdobju« (Dubisz 2003)). Razlaga v slovarju *Inny słownik języka polskiego* (sln. *Alternativnem slovarju poljskega jezika*) pa kaže, da je kultura predvsem umetniška dejavnost, kot tudi »vse stvaritve človekovega dela in mišljenja« (Bańko 2014: 731). Pojave, na katere se navezuje tukaj predstavljeno jezikovno gradivo, posplošeno obsega besedna zveza sodobna kultura. Razporediti jih je mogoče v tri razrede: zgodovinski dogodki, družbeni procesi in kulturni pojavi. Namen nosilca tega avtorskega predmeta je bil, da skozi konkretnost, ki jo poimenuje določena fraza, beseda ali citat, študentom prikaže zgodovinski, družbeni, umetnostni kontekst določenega izraza. Študenti so se ob izbranih anekdotah, opisih dogodkov, ki so z zgoščeno vsebino izpostavljali, opredeljevali, pogosto tudi smešili politični govor in družbeno ozračje določenega časa, seznanjali z dejstvi iz zgodovine poljske družbe v obdobju 1944–1989. Dodana vrednost pridobivanja znanja iz družbene in kulturne zgodovine je bila bogatenje jezikovnega znanja slušateljev. Del uporabljenega gradiva, v katerem so bili redkeje rabljeni izrazi in konstrukcije, je spadal v zgodovinsko vedo, del pa v frazeologijo in idiomatiko. Obravnavani opisi zgodovinskih dogodkov pritegnejo pozornost udeležencev, ki pri tem »mimogrede« izboljšujejo svoje kulturne

³ Velja poudariti, da je izbor gradiva za predavanja *Poljski jezik in sodobna kultura* avtorsko zasnovan in je nastal neodvisno od koncepta razprave G. Zarzycke.

in jezikovne kompetence.⁴ V prispevku predstavljena analiza gradiva temelji na 1) kronološki urejenosti tematike predavanj (prim. razdelek 3); 2) na formalni klasifikaciji izrazov in predlogih rabe usvojenih fraz za višanje jezikovnih kompetenc (prim. razdelek 4).

2.2 Viri gesel in citatov – izbor gradiva

Iz krilatih besed, ki so kot kulturna zakladnica družbe vezane na sporazumevanje določene skupnosti, je mogoče veliko izvedeti o spopadanju določenega naroda z zgodovino (Zarzycka 2010: 121). »Krilato« gradivo kaže tudi na avto- in heterostereotipe Poljakov (prim. gradivo o stereotipih Poljakov in Slovencev (Wacławek in Wtorkowska 2022)). Poudariti velja heterogenost uporabljenih virov. Obravnavano gradivo je zelo raznoliko glede na avtorstvo in stilistiko, pa tudi glede na zvrstno raznolikost izvirnih besedil. Izvirniki preučevanega gradiva so literarna dela, npr. poezija: *spisane będą czyny i rozmowy* (sln. *zapis bo ostal o dejanjih in besedah*;⁵ Czesław Miłosz); besedila popevk: *To był maj, pachniała Saską Kępa* (sln. *Bil je maj, dehtela je Saską Kępa*; Agnieszka Osiecka, uspešnica v izvedbi Maryle Rodowicz); naslovi popevk: *Chcemy być sobą* (sln. *Bodimo to, kar smo*; skupina Perfect); dialogi iz filmov: *Mój mąż jest z zawodu dyrektorem* (sln. *Moj mož je po poklicu direktor*; poljska komedija iz leta 1972 *Poszukiwany, poszukiwana* (sln. *Išče se on, išče se ona*) v režiji Stanisława Bareje) in nanizank: *Czy jest suchy chleb dla konia?* (sln. *Imate kaj suhega kruha za konja?*; *Wojna domowa* (sln. *Domovinska vojna*), 1965, režija Jerzy Gruza); propagandna gesla: *Polak potrafi* (sln. *Poljak zmore*) in parole na zborovanjih: *Precz z komuną!* (sln. *Smrt komunizmu!*); reklamni slogani: *Coca-Cola. To jest to!* (sln. *Kokakola. To je to!*; Agnieszka Osiecka). Uporabne fraze so vzete tudi iz knjižnih zbirk citatov ali iz opisov prikazane dobe. Izjemno dragocen vir gradiva so antologije krilatih besed in povedi (Bralczyk 2007, 2015), njihove jezikoslovne interpretacije (Chlebda 2005; Połowniak-Wawrzonek 2020, 2021a) ter zbirka koristnih citatov za spoznavanje jezika in kulture *Na wryrywki: 100 cytatów z polskiej poezji i dramatu*,

⁴ Omeniti velja način opravljanja izpitne obveznosti, ki obsega pisni del (kolokvij) in ustni izpit. Pri tem je bilo upoštevano zanimanje študentov. Kandidatom je bilo omogočeno poljubno izbiranje fragmentov iz seznama krilatic, obravnavanega na predavanjih. Druga naloga je zahtevala razlago izbranega citata.

⁵ Verz iz pesmi Czesława Miłosza *Który skrzywdziłeś* (sln. *Ki si ponižal*) iz zbirke *Dnewna luć*, 1953 (op. prev.).

które powinien znać także cudzoziemiec (Iztržki: 100 citatov iz poljske poezije in dramatike, ki jih mora poznati vsak tujec; Cudak idr. 2018). Uporabljeni so bili tudi drugi viri, kot so monografije o ustvarjalcih (npr. *Agnieszki* [Agnieszka Osiecka na tle kultury eksplorowanej epoki] [sln. Agnieszka Osiecka v kulturi svoje dobe] (Turowska 2000)) ali o običajih in ideologiji Ljudske republike Poljske (LRP) (Milewska 2021). Upoštevane so bile tudi poljudnoznanstvene knjige o poljski zgodovini (Bratkowski 1999; Kuroń in Żakowski 1995) ali zgodovinski pregledi (Roszkowski 2003a, 2003b) ter zapisi novoreka iz obdobja LRP (Głowiński 1991, 1993). Posamezni primeri so bili vzeti iz jezikoslovnih interpretacij citatov, ki so označevali specifično miselnost določenega časa, npr. analize besedil pesmi Wojciecha Młynarskega (Wysocka 2020, 2022). Viri nekaterih fraz so bili navedeni po predhodnem učnem gradivu (Zarzycka 2010).

3 Poljska zgodovina in kultura v letih 1944–1989, ponazorjena s slogani in citati – tematski bloki

Predmet *Poljski jezik in sodobna kultura* je v študijskem letu 2023/2024 skladno s študijskim programom obsegal 15 predavanj. V tem prispevku je gradivo razporejeno v sedem tematskih sklopov. Razdelki od 3.1 do 3.7 vsebujejo izbrane tematske sklope predmeta in izbor nanje vezanih krilatice. Treba je pripomniti, da navedeni citati k vsakemu sklopu predstavljajo le del gradiva, uporabljenega na predavanjih.

3.1 Trikrat da: obdobje 1944–1956

Ta tematski razdelek je bil osredotočen na položaj Poljske takoj po koncu druge svetovne vojne in na novo družbenopolitično ureditev. Temo je ilustriralo propagandno geslo Demokratičnega bloka *trikrat da* ($3 \times da$) (Kuroń in Żakowski 1995: 32) pred izvedbo referenduma z vprašanji o ukinitvi senata, reformi kmetijstva in novih mejah (Bralczyk 2007: 400). Študenti so si zapomnili rimano naborno parolo iz leta 1944, ki se je navezovala na možnosti družbenega napredovanja v komunistični Poljski: *Nie matura, lecz chęć szczerą robi z ciebie oficera* (sln. *Ne matura, ampak srčna želja naredi iz tebe oficirja*) (Bralczyk 2007: 266). Povojno vladno opozicijo, povezano s poljskimi vojaškimi formacijami na Zahodu, in pripadnike Domovinske armade so študentom približali patetični spevi

vojaške pesmi *Czerwone maki na Monte Cassinu* (sln. *Rdeči maki na Monte Cassinu*), kjer moralni obsodbi sledi poziv – ukaz: *Tam wróg twój się ukrył jak szczur / Musicie, Musicie, Musicie / Za kark wziąć i strącić go z chmur* (sln. *Tam se tvoj je sovražnik skril kot podgana / morate, morate, morate/ zgrabiti za vrat jo in vreči z oblakov*) (Cudak idr. 2018: 79). Podobna skoraj popolnoma porušene Varšave je ganila študente, zato so si hitro zapomnili geslo: *Cały naród buduje swoją stolicę* (sln. *Cela Poljska gradi svojo prestolnico*) (Bralczyk 2015: 50). Začetek petdesetih let je čas stalinizma, sovjetizacije, socrealizma, prvakov dela in ženske emancipacije, pa tudi terorja in represije proti t. i. razrednim sovražnikom. Udeleženci so se živo odzvali na gesla, ki so razgaljala absurdnost tega časa, prim. *Wszyscy do walki ze stonką! Coca-cola to imperializm w płynie!* (sln. *Vsi v boj proti koloradskemu hrošču! Kokakola, imperializem v tekočem stanju!*) (Milewska 2021: 189).

3.2 Naša mala stabilizacija: obdobje 1956–1967

Tematski blok se začne s poročili o dogodkih v Poznanju junija leta 1956⁶ in z delavsko parolo *Chleba i wolności* (sln. *Kruha in svobode*) (Milewska 2021: 531, 537). Izraz *gomułkowskie bloki* (sln. *gomułkovski bloki*) (Głowiński 1993: 14) je predstavljen kot sinonim za varčno zgrajena tesna stanovanja v obdobju oživljene stanovanjske gradnje za časa Gomułke. Obdobje pa najbolje označujejo uradno geslo *Tysiąc szkół na tysiąclecie* (sln. *Tisoč šol za tisočletje*) in cerkveno obeleževanje tisoče obletnice pokristjanjenja Poljske ter pismo poljskih škofov nemškim škofom: *Przebaczamy i prosimy o przebaczenie* (sln. *Odpuščamo in prosimo za odpuščanje*) (Bralczyk 2007: 404, 334). Mala stabilizacija iz naslova tega tematskega sklopa je parafraza naslova drame Tadeusza Różewicza, ki je naznanjala spremembe življenjskega sloga, pričakovanj in skromne začetke potrošniških skomin v šestdesetih letih (Różewicz 1986). Komično in absurdno je zvenelo vprašanje: *Czy jest suchy chleb dla konia?* (sln. *Je kaj suhega kruha za konja?*) iz televizijske nanizanke *Wojna domowa* (sln. *Domovinska vojna*) iz leta 1965 (Bralczyk 2015: 97).⁷

⁶ Udeleženci so se živo odzvali na mednarodne povezave obravnavanih dogodkov z drugimi, npr. z revolucijo na Madžarskem, ki jo je krvavo zadušila Rdeča armada leta 1956, ali zadušitvijo vstaje na Češkoslovaškem leta 1968.

⁷ Študenti in študentke so z navdušenjem sprejeli pesem *Ne bodi tako hiter, Bill*, ki je bila uporabljena v tej nanizanki.

3.3 Marčevsko govoričenje: leti 1968–1969

Ime tega razdelka je tudi naslov knjige Michała Głowińskiego, ki razgalja partijski novorek tistega časa (Głowiński 1991). Odzivi oblasti na protestne nastope akademske mladine marca 1968 proti brezobzirni ukinitvi gledališke predstave *Dziadov* (sln. *Duhovi prednikov*) (Roszkowski 2003a: 534) so se v arhivih ohranili v obliki takih parol, kot so *Literaci do pióra! Studenci do nauki!* (sln. *Pisatelji, pero v roke! Študenti, knjige v roke!*) (Bralczyk 2007: 206), obžalovanja vredno ravnanje t. i. delavskega aktiva zoper študente pa so opozicijski krogi ironično odpravili z geslom *ORMO⁸ czuwa* (sln. *ORMO vas čuva*) (Bralczyk 2007: 294) in se tako norčevali iz socialistične živahnosti ob pretepanju študentov z gumijevkami na demonstracijah.

3.4 Da bi se Poljska krepila: obdobje 1970–1980

Ta sklop je vezan na Gierkovo desetletje in rast potrošništva, pa tudi na razcvet popkulture. Vladavino prvega sekretarja PZDS (Poljske združene delavske stranke) začenja retorično vprašanje, s katerim je Edward Gierek ob koncu tragičnih delavskih protestov med govorom v Gdanski ladjedelnici nagovoril delavce: *Pomożecie?* (sln. *Boste pomagali?*) (Głowiński 1991: 279). Glasno propagando o uspešnosti so poudarjale parole: *Aby Polska rosła w siłę, a ludzie żyli dostatniej* (sln. *Da bi se Poljska krepila, ljudje pa živeli v blaginji*) (Kuroń in Żakowski 1995: 145), *Budujemy drugą Polskę* (sln. *Gradimo drugo Poljsko*) (Głowiński 1993: 196) ter enigmatiska, odprta gesla: *Polak potrafi* (sln. *Poljak zmore*, 1975) (Bralczyk 2015: 353). Omejenost državljanov pri zadovoljevanju potreb po dobrinah je izražal refren iz priljubljene popevke skupine Perfect *Nie płacz Ewka, bo tu miejsca brak na twe babskie łzy; Telewizor, meble, mały fiat oto marzeń szczyt* (sln. *Ne joči, Evica: Televizor, omare, mali fiat, to je višek sanj*) (prim. model potrošniške družbe za revne; Kuroń in Żakowski 1995: 147). Študenti so izvedeli za dogodke, ki so se zgodili poleti 1976 v Ursusu in Radomu,⁹ in za ustanovitev KOR-a (Komiteja za zaščito delavcev) (Bratkowski 1999:

⁸ ORMO je kratica za Prostovoljne enote ljudske milice (op. prev.).

⁹ 25. junija 1976 so se v večjem delu Poljske zaradi napovedanih podražitev živil začele množične delavske stavke, v mestih Radom, Płock in Ursus pa je med protestnimi pohodi in demonstracijami prišlo do uličnih spopadov med demonstranti in ljudsko milico. V Radomu so demonstranti zasedli zgradbo Vojvodskega komiteja PZDS, ga demolirali in v njem zanetili požar. Demonstracijam, ki so bile znamenje resnejše krize režima, so sledile ostri represivni ukrepi, podražitve živil pa so bile začasno preključane. (Op. prev.)

355–358; Kuroń in Żakowski 1995: 187). Za študente izza vzhodne meje je bila novost informacija, da so oblasti poleti 1976 uvedle racioniranje sladkorja¹⁰ (Milewska 2021: 247). Naveden je bil citat iz filma Stanisława Bareje: *Jaka jest zawartość cukru w cukrze* (sln. *Kolikšna je vsebnost sladkorja v sladkorju*) (Bralczyk 2015: 165; Połowniak-Wawrzonek 2021b: 331), udeležencem cikla predavanj je bil predstavljen še en citat iz Bareje o zasedanju položajev v LRP: *Mój mąż jest z zawodu dyrektorem* (sln. *Moj mož je po poklicu direktor*). Besedilo Agnieszke Osieckie iz uspešnice *Małgośka* (Marjetica) je slušatelje popeljal v svet poljske popevke sedemdesetih let: *To był maj, pachniała Saska Kępa* (sln. *Bil je maj, dehtela je Saska Kępa*) (Turowska 2000: 147). Besedila Osieckie so pesniška, čeprav sodijo v popularno kulturo (Rejter 2016). Slogan, ki je posnemal stil deklarativne propagandne izjave: *Jestem kobieta pracująca, żadnej pracy się nie boję* (sln. *Delovna ženska sem, ne bojim se dela*)¹¹ (Bralczyk 2015: 175), je bil študentom predstavljen hkrati z informacijo o tem, kakšna je bila vloga nanizank, med drugimi tudi komedij, kot je *Štiridesetletnik* v režiji Jerzyja Gruza, pri smešenju socialistične vsakdanjosti in spreminjajočih se običajev. Konec Gierkovega obdobja je zaznamovala gospodarska kriza, a tudi velika družbena sprememba, povezana s poljsko Katoliško cerkvijo. Zima na prelomu 1978/1979 je bila na Poljskem zelo mrzla, z obilo snega, imenovali so jo celo zima stoletja.¹² Potencirano sliko te zimske kataklizme in vladno opravičevanje splošne ohromelosti ponazarja aforizem: *Nam nie trzeba Bundeswehry, nam wystarczy minus cztery!* (sln. *Ne potrebuje mo Bundeswehra, nam dovolj je minus štiri!*). Najpomembnejši dejavnik družbenega prebujenja in zatona vlade Edwarda Gierka je bila izvolitev Karola Wojtyły za papeža 16. oktobra 1978. Znanilec epohalnih sprememb so besede iz molitve Janeza Pavla II. na Trgu zmage v Varšavi junija leta 1979: *Niech zstąpi Duch Twój i odnowi oblicze ziemi. Tej ziemi!* (sln. *Tvoj Duh naj sestopi in obnovi obličje zemlje. Te zemlje!*) (Bralczyk 2007: 261).

¹⁰ Nakaznici za sladkor z označeno količino sladkorja, ki je osebi pripadala na mesec, so študenti z vzhoda na kolokviju rekli »kartica«.

¹¹ Eden izmed študentov, ki se je s tem citatom srečal v službi, je na podlagi predavanj razumel kontekst in izvor te fraze.

¹² Povezava: https://radio.lublin.pl/2023/12/45-lat-temu-rozpoczela-sie-zima-stulecia/#-google_vignette.

3.5 Bodi to, kar si: na prelomu 1980–1981

Refren iz uspešnice skupine Perfect *Chcemy być sobą* (sln. *Bodimo to, kar smo*) je znamenje neponovljivega časa iz poljske zgodovine, ki je bil označen kot karneval Solidarnosti ali šestnajst mesecev Solidarnosti (Roszkowski 2003b: 18). »Po obisku Janeza Pavla II. na Poljskem leta 1980 je moralni prerod zajel že nepredstavljivo velik krog prebivalstva. Večina v poljski družbi ni več sprejemala brezpravja, arogance in nesposobnosti oblasti.« (Roszkowski 2003a: 780.) Množični mirovni shod državljanov in val stavk sta obrodila podpis avgustovskih sporazumov, prim. krilatico, ki jo je izrekel voditelj neodvisnega delavskega sindikata Lech Wałęsa: *Rozmawialiśmy jak Polak z Polakiem* (sln. *Pogovorili smo se kot Poljak s Poljakom*) (Bralczyk 2015: 383), oblast pa je dala soglasje za ustanovitev zveze NSZZ (Neodvisna samoupravna sindikalna zveza) »Solidarnost«, ki je v kratkem štela 10 milijonov ljudi. *Wszyscy mamy równe żółdki* (sln. *Vsi imamo enake žolodce*) (Milewska 2021: 223) – ta parola je konkretizirala zahtevo delavcev po ukinitvi privilegijev pri oskrbi z živili in uvedbo racionirane preskrbe, ki je zagotavljala vsem državljanom dostop do določenega blaga. Težnjo po osvoboditvi zrcalijo besede iz pesmi Jacka Kaczmarskega *Wyrwij murom zęby krat* (sln. *Izruj zidovom zobovje rešetk*) (Cudak idr. 2018: 348). Citat na spomeniku ladjedelniških delavcev, ki so padli decembra 1970: *«Który skrzywdziłeś człowieka prostego /.../ Nie bądź bezpieczny. Poeta pamięta /.../ Spisane będą czyny i rozmowy»* (sln. *Ki si ponižal malega človeka /.../. Ne boš na varnem. Pesnik si zapomni /.../ Zapis ostal bo o dejanjih in besedah*) – je ponazarjal navzočnost besedil nobelovca Czesława Miłosza v takratnem diskurzu politike in človeškega dostojanstva. Pesem je izrekala bistvo kritike komunizma in vzpon gibanja »Solidarnost« (Roszkowski 2003b: 106). Ta tematski blok je vseboval informacije o rokovski glasbi, priljubljeni na začetku osemdesetih let.¹³ Slogan *Zima wasza, wiosna nasza* (sln. *Zima vaša, pomlad naša*) (Chlebda 2005: 130) pa je pokazal, kako se je opozicija odzvala na šok, ki je sledil razglasitvi vojnega stanja 13. decembra 1981 ter represalijam in aretacijam aktivistov »Solidarnosti«.

¹³ Sodobne zgodovinske okoliščine leta 2024 so bile razlog, da so pesmi *Żenska sem*, ki jo je pela Kora s skupino Maanam – *Ne predstavljam si, dragi moj, da boš kdaj na vojno šel* – ukrajinski študenti prisluhnili v popolni tišini.

3.6 Temà je, vidim temo!: obdobje 1982–1986

Gesla na demonstracijah in napisi na zidovih so sporočali, da *Nie ma wolności bez „Solidarności”* (sln. *Ni svobodnosti brez »Solidarnosti«*) (Bralczyk 2015: 288). Kakšno razpoloženje je prevladovalo med Poljaki v času po uvedbi vojnega stanja, ko ni bilo nobenega upanja na spremembe, kaže citat iz komedije režiserja Juliusza Machulskega *Seksmisija* iz leta 1983: *Ciemność widzę, ciemność!* (sln. *Temà je, vidim temò!*) (Bralczyk 2007: 63). »Za večino prebivalstva so bila osemdeseta leta gospodarska mora. Pomanjkanje osnovnih potrebščin, njihova katastrofalna kakovost, ponižujoče naporno čakanje nanje v vrstah, šepav sistem preskrbe z živilskimi nakaznicami.« (Roszkowski 2003b: 79.) Študenti so lahko spoznali *Psalm stojących w kolejce* (sln. *Psalm stojećih v vrsti*) Ernesta Brylla, ki ga je leta 1981 pela Krystyna Prońko: »Za czym kolejka ta stoi? Po szarość, po szarość, po szarość. /.../. Bądź jak kamień, stój, wytrzymaj! Kiedyś te kamienie drgną i polecą jak lawina przez noc, przez noc, przez noc.« (sln. »Na kaj čaka tale vrsta? Na sivino, na sivino, na sivino /.../. Kot kamen stoj in stoj in zdrži! In kamni bodo vztrepetali in se kot lava v noč pognali, v noč pognali, v noč pognali.«) Zgodovina tega mračnega obdobja v poljski preteklosti je zaznamovana z dvema ubojema, ki so ju zagrešile varnostne službe, podrejene poljskim komunističnim oblastem. Vsa Poljska je bila pretresena, ko je »nekaj zlikovcev iz oddelka varnostne službe 14. maja 1983 do smrti pretepleo maturanta Grzegorza Przemyka (Kuroń in Żakowski 1995: 251), 19. oktobra 1984 pa je bil ugrabljen in ubit duhovnik Jerzy Popiełuszko¹⁴ (Bratkowski 1999: 368).

3.7 Presneto, nekaj mora biti za ovinkom!: leta 1987–1989

V osemdesetih letih je mnogo Poljakov odšlo v tujino. Notranjo emigracijo in umik v zasebnost odražajo besedila popevk, npr. »priljubljena uspešnica Maryle Rodowicz *Naj żywi bal!* po besedilu Agnieszke Osieckie, ki so jo eni dojemali kot slavospev pozabi resničnosti, drugi pa kot poziv nihilista« (Roszkowski 2003b: 108). Kljub prevladujočemu malodušju

¹⁴ Duhovnik Jerzy Popiełuszko, danes blaženi katoliške cerkve, je pridigal o odpustanju in mirnih metodah boja za pravice in dostojanstvo delovnih ljudi. Njegova maksima se je glasila: »Ne daj se premagati hudemu, temveč premagaj húdo z dobrim.« (sv. Pavel, Rim 12,21). Ugrabitve duhovnika in brutalnost krvnikov, morilcev iz vrst državne varnostne službe, je pretresla poljsko družbo in javnost v tujini.

in naveličanosti v družbi se je prav počasi začelo pojavljati upanje na spremembe. To napoved so lahko ujeli poslušalci pesmi Przemysława Gintrowskega iz uvodne glasbe nanizanke *Zmiennicy* (sln. *V izmeni*) v režiji Stanisława Bareje: *coś być musi, do cholery, za zakrętem* (sln. *presneto, nekaj mora biti za ovinkom*). Študenti so se seznanili z etosom razumnikov v pesmih Wojciecha Młynarskega, ki so bile prava zbirka krilatic, značilnih za LRP (Wysocka 2022), prim. poziv: *Róbmy swoje* (sln. *Delajmo svoje*) iz besedila *Delajmo vsak svoje*, ki govori o ohranjanju vrednot: »*drobiazgow parę się uchowa – / kultura, sztuka, wolność słowa – dlatego / róbmy swoje. Może to coś da? Kto wie...*« (sln. *nekaj se bo ohranilo / kultura, umetnost, svoboda besede – zato / delajmo vsak svoje. Mogoče bo kaj iz tega? Kdo ve ...*) (Wysocka 2020: 181). Kot porog ideološkemu absurdu se je v Wrocławu pojavilo gibanje uličnih spektaklov pod imenom Pomarančna alternativa¹⁵ (Roszkowski 2003b: 91) s parolami: *Przyłączyć Afrykę do ZSRR!* (sln. *Priključimo Afriko ZSSR!*); *Uwolnić św. Mikołaja* (sln. *Spustimo na svobodo sv. Miklavža*) (Kuroń in Żakowski 1995: 256). Stavke leta 1988 in splošni mednarodni položaj so počasi ustvarjali pogoje za spremembo režima leta 1989.

4 Jezikovna klasifikacija predstavljenih fraz in njihov pomen za komunikacijske kompetence

Klasifikacija analiziranih fraz je bila izvedena v skladu z ugotovitvami jezikoslovcev (Bralczyk 2007; 2015, Zarzycka 2010). Ločeno so obravnavani pozivi/vzkliki, kot je *Delajmo vsak svoje*, pri katerem je uporabljena oblika povednega naklona v prvi osebi množine, kar potegne za sabo vključenost (Wysocka 2020: 179) in občutek družbene povezanosti (Bralczyk 2007: 348). Za prvoosebno obliko množine je značilna generacijska pariteta: *Bodimo to, kar smo*. V njej je vključena zveza *bodi, kar si*, ki izraža v sodobni kulturi tako cenjeno pristnost in individualnost. Izpoved junakinje iz nanizanke *Śtiridesetletnik: Delovna ženska sem, ne bojim se dela* zveni kot deklaracija, izražena v prvi osebi ednine. S tem primerom je mogoče utrjevati značilno konstrukcijo povedkovnega določila z orodnikom, npr. *Jestem dziewczyną / chłopakiem / Ukrainką / Ukraincem / studentem / studentką* (sln. *Sem dekle*

¹⁵ Tema uličnih spektaklov in zveza uličnega gledališča z jezikovnim gradivom sta živo pritegnili študente, pri opravljanju pogojev so kot primer navajali akcijo *Vežanja otrobov* v izvedbi Pomarančne alternative v Lodžu.

/fant / Ukrajinka / Ukrajinec / študent / študentka), torej obliko te fraze v skladu s pravopisno normo (*Jestem kobietą pracującą*). Izjava iz omenjene nanizanke: *Jestem kobieta pracująca* skladenjsko navezuje na razredno korektno besedno zvezo v komunističnem režimu *inteligencja pracująca* (delovna inteligenca). Trditev ne bojim se dela slušateljem omogoči spoznati frazeologem *bać się pracy* (bati se dela), 'lenariti' napram *nie bać się pracy* 'odznaczać się pracowitością' (ne bati se dela, 'odlikovati se z delavnostjo') (Bralczyk 2007: 161). Obliko za tretjo osebo glagola srečamo v propagandnem sloganu, ki negativno ocenjuje kokakolo kot simbol imperalizma: *Wróg podsuwa ci coca-colę!* (sln. *Sovražnik te vabi s kokakolo!*) (Milewska 2021: 189). Slogan *Cały naród buduje swoją stolicę* (sln. *Ves narod gradi svojo prestolnico*) »je ugotovitev in izjava, hkrati pa tudi poziv. [...] Geslo o izgradnji je preprosto [...], razumljivo, očitno, predvsem pa je spodbudno. Ter optimistično.« (Bralczyk 2007: 50.) V njem je uporabljen glagol *graditi*, ne *obnavljati*. Slušatelji so spoznali pomensko-leksikalno razsežnost besed: *ruševine*, *biti v ruševinah*, *porušen*, *graditi*, *obnoviti* (ponovno *zgraditi*), *izgrajevati*, *obnova*. V gradivu so podane velelniške oblike: *Bądź jak kamień, stój, wytrzymaj!* (sln. *Bodi kot kamen, stoj, vztrajaj!*; iz pesmi Ernesta Brylla, prim. Cudak idr. 2018), kot tudi pri zanikanju: *Nie bądź taki szybki Bill* (sln. *Ne bodi tako hiter, Bill*) v besedilu Ludwika Jerzyja Kerna, ki je hkrati naslov pesmi iz nanizanke *Domovinska vojna*. Omenili smo že, da se je izraz *hitri Bill* kmalu znašel med poljskimi frazeološkimi enotami (Połowniak-Wawrzonek 2021a: 155). Uporabljeni so bili tudi vprašalni stavki: *Je kaj suhega kruha za konja?* Vprašanje lahko v pogovoru služi kot element absurdnega humorja. Eliptična fraza Hansa Klossa iz nanizanke *Stawka większa niż życie* (sln. *Vložek, večji od življenja*): *Nie ze mną te numery*, Brunner (sln. *Brez takih igric z mano*, Brunner) je primerna za izražanje nasprotovanja ob poskusih prevare ali manipulacije (Bralczyk 2015; Zarzycka 2010: 123). Med gradivom je tudi fraza, ki nastopa kot del namernega naklona z značilnim veznikom *aby* (da bi): *Aby Polska rosła w siłę* (sln. *Da bi se Poljska krepila*). Lahko smo ugotovili, da to splošno znano propagandno geslo, ki je poudarjalo, da oblast skrbi za dobrobit državljanov LRP, danes večinoma velja za ironično in zbadljivo prikazovanje dobe komunizma (Połowniak-Wawrzonek 2020: 96), »postalo je utelešenje politične propagande LRP« (Bralczyk 2007: 11). Stavčno frazo z manjkajočim členom povedkovnega določila predstavlja slogan: *Polak potrafi* (sln. *Poljak zmore*). Tu je mogoče dodati, da je za glagol *potrafić* ('znati', 'umeti', 'zmoči') slovnična in naravna konstrukcija s povedkovnikom v nedoločniku, npr. *Znam govoriti poljsko*.

5 Sklep

Predstavljena razčlenitev je omogočila razlikovati med tistimi citati in krilaticami, ki predvsem dokumentirajo določen čas v povojni poljski zgodovini, njene kritične točke, družbene običaje itd., in tistimi, ki ohranjajo svojo aktualnost in so še vedno v rabi na različnih ravneh v današnji komunikaciji. Obstajajo primeri, ki združujejo oba vidika – pričajo o minulem času in ohranjajo svoj pomen v poljski jezikovni zakladnici. Preučevanje citatov in krilatih besed ter njihova klasifikacija, opravljena za potrebe študijskega procesa, so pokazali, da je izbrano gradivo zelo koristno za spoznavanje zgodovine, običajev in kulture sodobne Poljske, hkrati pa znatno bogati jezikovne kompetence v poljščini kot tujem jeziku. Široka uporaba krilatic v kontekstu poljske zgodovine, njene kulture, tudi popularne, je priporočljiva pri poučevanju poljščine kot tujega jezika.

Prevedel Niko Jež

Viri

- Bańko, M. (ur.). (2014). *Inny słownik języka polskiego*. PWN.
- Bralczyk, J. (2007). *444 zdania polskie*. Świat Książki.
- Bralczyk, J. (2015). *500 zdań polskich*. Agora.
- Bratkowski, S. (1999). *Najkrótsza historia Polski*. KAW.
- Cudak, R., Hajduk-Gawron, W. in Madeja, A. (ur.). (2018). *Na wyrywki 100 cytatów z polskiej poezji i dramatu, które powinien znać także cudzoziemiec*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Dubisz, S. (ur.). (2003). *Uniwersalny słownik języka polskiego*. PWN.
- Głowiński, M. (1991). *Marcowe gadanie: Komentarze do słów 1966–1971*. Wydawnictwo Pomost.
- Głowiński, M. (1993). *Peereliada: Komentarze do słów 1976–1981*. Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Kuroń, J. in Żakowski, J. (1995). *PRL dla początkujących*. Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Milewska, M. (2021). *Ślepa kuchnia: Jedzenie i ideologia w PRL*. Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Roszkowski, W. (2003a). *Najnowsza historia Polski 1945–1980*. Świat Książki.
- Roszkowski, W. (2003b). *Najnowsza historia Polski 1980–2002*. Świat Książki.

Różewicz, T. (1986). *Świadkowie albo nasza mała stabilizacja* (6. wyd.). Wydawnictwo Literackie.

Turowska, Z. (2000). *Agnieszki: Pejzaże z Agnieszką Osiecką*. Prószyński i S-ka.

Literatura

Chlebda, W. (2005). *Szkice o skrzydlatych słowach: Interpretacje lingwistyczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

Połowniak-Wawrzonek, D. (2020). *Związki frazeologiczne i skrzydlate słowa powstałe pod wpływem polityki oraz ich modyfikacje*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego.

Połowniak-Wawrzonek, D. (2021a). *Frazeologizmy i skrzydlate słowa wywodzące się z piosenek oraz modyfikacje tych połączeń: na wybranych przykładach*. Libron.

Połowniak-Wawrzonek, D. (2021b). Związki frazeologiczne i skrzydlate słowa wywodzące się z filmów w reżyserii Stanisława Barei: na wybranych przykładach. *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*, 28(2), 331–351. <https://doi.org/10.14746/pspsj.2021.28.2.20>

Rejter, A. (2016). Kultura popularna w obiektywie lingwistyki (wybrane zagadnienia). *Artes Humanae*, 1, 97–110. <http://dx.doi.org/10.17951/arte.2016.1.97>

Wacławek, M. in Wtorkowska, M. (2022). *O Polakach i Słoweńcach – w kręgu językowo-kulturowych stereotypów*. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. <https://doi.org/10.4312/9789617128574>

Wysocka, A. (2020). „Róbmy swoje!”, czyli ethos inteligencki w nowoczesnej pareniezie Wojciecha Młynarskiego. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 5, 171–184.

Wysocka, A. (2022). „Określona epoka” w skrzydlatych słowach Wojciecha Młynarskiego. *Roczniki Humanistyczne*, 70(6), 203–220.

Zarzycka, G. (2010). Skrzydlate słowa w procesie nauczania języka polskiego jako obcego: Propozycje programowe. V P. Garncarek, P. Kajak in A. Zieniewicz (ur.), *Kanon kultury w nauczaniu języka polskiego jako obcego: Materiały z konferencji naukowej* (str. 121–142). Centrum Języka Polskiego i Kultury Polskiej dla Cudzoziemców POLONICUM, Uniwersytet Warszawski.